

A DIÓSGYŐRI VÁR FELTÁRÁSA

CZEGLÉDY ILONA

1775-ben szerepel először a Conscriptióban, hogy a vár rom, 1776-ban mondják a „diósgyőri ócska templomban az utolsó könyörgést”. A faluban elkészült az új templom, és megépültével odaköltöztették az egyházi felszerelést. Csak a 18. század végén szűnt meg a vár falai között az élet, nőtte be a gyom az elhagyott épületet, azóta rombolja a szél, az eső és az ember. Mintegy száz esztendőn át pusztult teljesen gazdátlanul a vár, akkor öltötte fel azt a képet, amelyet a 19. század elejéről fennmaradt festmények, rajzok mutatnak: sűrű bozóttal benőtt domb tetején áll négy vastos torony, az összekötő szárnyak, és a külső vár falait csak sejteni lehet, csupán az északi kazamatasor boltozatai láthatók.

Magyarországon a 19. század közepén a nemzeti múlt letűnt nagysága utáni nosztalgia lassan átalakult a múlt értékeit felderíteni, megőrizni kívánó törekvéssé. 1856-ban Henszlmann Imre figyelt fel rá, hogy a diósgyőri királyi vár kápolnájának még mindig igen szép részletei láthatók. Ám hosszú idő telt el addig, amíg a figyelemfelhívástól a romok pusztulásának megállításáig jutottak. 1873-ban a diósgyőri uradalmi prefektus még bontatja a vár köveit, hogy az uradalmi gazdatisztek számára lakásokat építsen. A vár környékének régi házaihoz építőanyagként használták a szépen faragott kváderköveket, konzolokat stb.

A Műemlékek Országos Bizottsága 1892-ben adott megbízást a rom felmérésére. Rövidesen elkészült egy egész sorozat rajz a tornyokról, a palota látható maradványairól; ekkor még sok boltozat ép volt, és az északi kazamatasor földszintje is állt.

Ezek az évek (1894–1898) a vár iránti érdeklődés jegyében teltek el: megtaláltak egy sor faragott követ, amelyet a várból hurcoltak el. A miskolci minorita templom falából bontották ki a várkápolna díszes köveit: a diósgyőri pálos romok kerítéséből előkerült a „Diósgyőri Madonna” néven ismertté vált reneszánsz oltártöredék. A vár romjai között értékes tárgyakat is találtak.

A 19. század végén nemcsak a tárgyi emlékek vizsgálata, a rom felismerése történt meg, hanem elkezdték gyűjteni a Diósgyőrrre vonatkozó okleveleket, történeti forrásokat, tanulmányozták Diósgyőr múltját, történeti szerepét, jelentőségét. Levéltárosok, építésszek egész sora foglalkozott a várral mint történeti-művészeti emlékekkel.

Az Erdőkincstár bekerített a romot, hogy ezzel megakadályozza a kövek további széthordását, és kisebb állagmegóvási munkákat végeztetett.

1926-ban Möller István elkészítette a vár első szakszerű építészeti leírását. A Műemlékek Országos Bizottsága javaslata az, hogy a várromok elrejtett részeit szakszerű ásatásokkal tárják fel.

Ennek eredményeképpen az első tudományos igényű feltárás 1934. október 1-jén kezdődött az akkori „libalegelő képét mutató várrombban”, a helybeli Erdőhivatal segítségével, a Műemlékek Országos Bizottságának szakmai irányításával. Pontos naplót

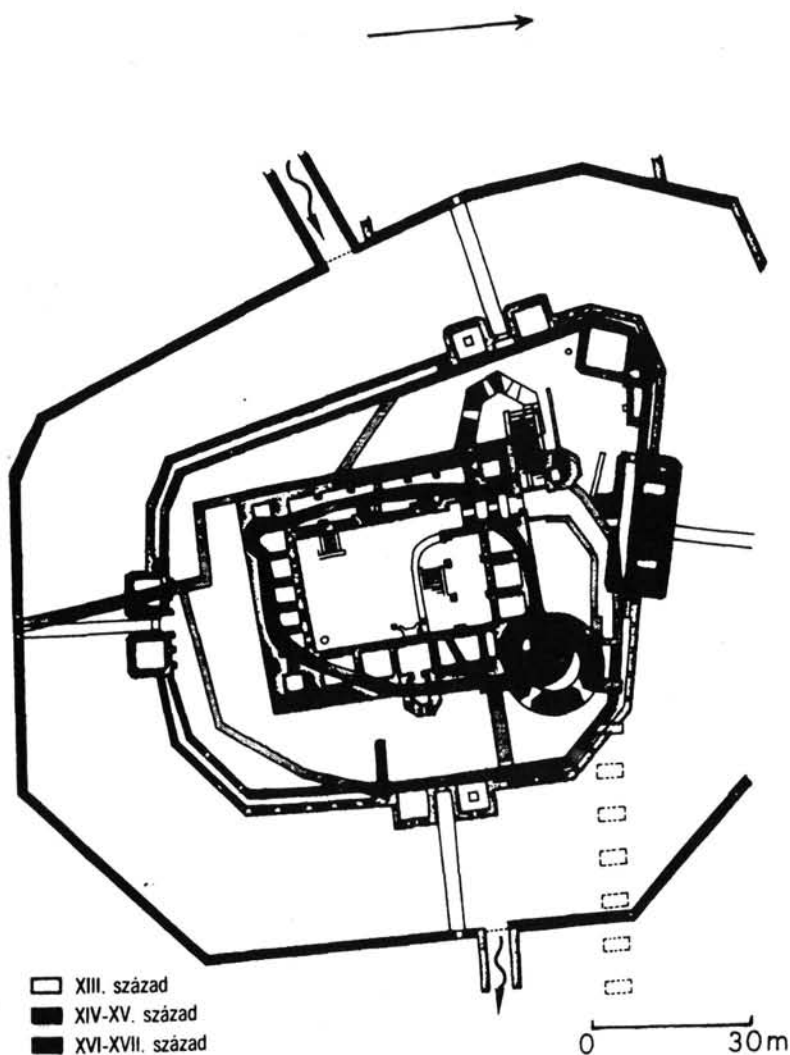
vezettek, felmérési rajzokat készítettek a munkáról. Az 1934–1936-ban folyt ásatással sikerült tisztázni a belső palota alaprajzi rendszerét. Gazdag régészeti leletanyagot találtak a több méter vastag feltöltésben. Az anyagi keret azonban kimerült, nem volt pénz sem a feltárás folytatására, sem a romok konzerválására.

Mind a műemlék tudományos kutatására, mind pedig megőrzésére, a konzerválás új módszerének kialakítására csak 1945 után került sor. 1953-ban a várrom tornyai beszakadt kürtők voltak. A belső vár 1936-ban feltárt, konzerválatlan maradványai omladoztak, az egészet sűrűn benőtte a gaz. A külső várat gyepes dombok, orgonabokrok, fák takarták.

A műemlék védelme kezdetben csak az életveszély megszüntetésére irányult. Az évről évre fokozatosan növekvő összegekből mód nyílt a legveszélyeztetettebb részek helyreállítására, majd 1960-tól kezdve az egész vár feltárásával egyidejűleg a teljes helyreállítási koncepció kialakítására.

A műemléki helyreállítási munkákhoz kapcsolódóan sor került kisebb régészeti leletmentésekre (1955-ben Bálint Alajos, 1958–60 között Komáromi József, a Herman Ottó Múzeum akkori igazgatója vezetésével) és tereprendezési munkálatokra.

Az anyagi lehetőségek növekedése és az erre fordítható tudományos kutatói kapacitás növelése, megteremtették az új – tervezett – feltárás lehetőségét. Az Országos Műemléki Felügyelőség megbízásából a Budapesti Történeti Múzeum régésze, Lócsy Erzsébet végezte el (1960–61) az ÉNy-i ötszögű bástya és kaputorony feltárását, valamint ő kezdte meg a belső vár déli palotaszárnyában a kutatást, ő találta meg az Anjou-kori várnál régebbi periódus első nyomait.

Az 1962-es év hozta a koncepcióváltást a feltárásban és a helyreállításban, az OMF saját kebelébe vonta mindkettőt. 1962 őszén kezdte meg hivatali feladatként az OMF Tudományos Osztályának kezdő régésze, Czeglédy Ilona a diósgyőri vár teljes feltárási munkáját, a teljes feltárás igényével.

1963-ban a belső vár régészeti feltárása történt meg; a lehető teljességben. A négy saroktoronyos várpalota minden lakószárnyában és a várudvar teljes területén folytathattunk feltárást.

Előkerült a Nagy Lajos-korinál korábbi, szabálytalan alaprajzú vár alapfalának legnagyobb része; a nyugati pinceszint teljes hosszában, a délnyugati torony falában illetve alatt, a déli palotaszárny falai alatt (illetve erre épült a déli palotafal) a keleti szárny déli helyiségeiben – a legteljesebben – innen északnyugat felé tartott az eredeti falöv, de további nyomait keleten, a jelenlegi rondella építéskor tüntethették el, a természszikla is

errefelé lejtett. A jelenlegi – a 14. századival azonos – járósínt alatt őskori: bronz- és vaskori leletek kerültek elő, bizonyítva a hely ősi használatát. A 14. századi Anjou-palota korábbi feltárásait is hitelesítettük, amennyire ezt a lepusztult falak, szintek lehetővé tették.

A 14. századi Nagy Lajos-kori vár tehát minden bizonnyal az Ernye család nemzetségi várának lebontott maradványaira épült rá.

1964-ben a teljes külső vár, a falszorosok feltárása történt meg. A keleti falszorosban, észak felé haladva, a rondella előtt-alatt előkerült az Ernye-vár eredeti bejáratának maradványa, kibontakozott a falszoros (keleti) ikerkapu tornyának két helyisége, a külső várfal egész szerkezete. A kaputornyokhoz vezető kis csigalépcsőházak maradványai, továbbá két, stratégiai célból készített, a keleti belső palotafalra merőleges vastag fal. A déli falszorosban szintén az ikerkapu-torony pár került elő a csigalépcsőkkel, továbbá itt bontakozott ki az Ernye-vár külső falának bizonyult – a külső várfalövnél korábbi – falvonulat. Itt találtuk a legegységesebben (a szemétdödrökben) megmaradt Anjou-kori régészeti leletanyagot.

A nyugati – keskenyebb – falszorosban szintén előkerült az Ernye-vár külső falának maradványa, a falszoros északi felében már korábban feltárt védőmű előtt a nyugati kaputoronypár.

Az északi falszoros nyugati szögletében nagyméretű konyha és kulcsárház, a hatalmas északi kazamatasor hat ágyúállásos, többszintes maradványa; számos különböző korszakból származó építészeti maradvány látott napvilágot.

1965-ben a kitűzött cél a várak kutatása volt, központjában a nyugati kaputoronypár előtt sejthető, az árkot átszelő fahíddal. A tervet – a szokatlanul magas talajvíz miatt – csak részlegesen oldottuk meg. Teljesen feltártuk a külső várfalöv külső burkolatának megmaradt, feltárható részeit (a helyreállítás miatt erre feltétlenül szükség volt), mintegy három helyen vágtuk át az árkot a talajvíz szintjéig.

1965 őszén a feltárás egyik legérdekesebb mozzanata volt a nyugati bejárat előtti fahíd gerendavázának, illetve az árokba zuhant maradványainak kiemelése. Az árok ellenfalától a kaputorony faláig 3 egymás fölötti rétegben 3 híd gerendái feküdtek, közöttük sok értékes kőfaragvány és más régészeti lelet.

1967-ben ismét a várak lehetséges mértékű kutatása folyt, és a nyugati bejárat előtt sejthető elővár, a későbbi „huszárvár”-nak bizonyult terület kutatása.

Összefoglalva: a feltárás mint 25 000 köbméter földet mozgatót meg. A belső és külső várban megtörtént a teljes feltárás, de a várakban és a huszárvárban csak kisebb kutatásra nyílt lehetőség. A virágoskert, a vadaskert területén terepbejárás folyt, ott a helyszíni megfigyelések, továbbá a régi fényképek, térképek adataiból bontakozott ki a történeti topográfia.

A palota belsejében a lakószárnyak közepén, illetőleg alapfalai alatt tártuk fel a 13. századi kővár alapfalait. Felmenő fal csupán a délkeleti torony melletti helyiségben maradt meg, ahol ezt a ferdén, támfalszerűen épített falat be is mutatjuk. Az Ernye-féle várat megelőző periódusokból csupán kisebb falnyomok maradtak meg. A 13. századi külső vár fala a déli illetve a délkeleti falszorosban került felszínre. A természesszikla és a várfal közötti feltöltés háborítatlanul megőrizte az Anjou-kori palota használati tárgyait; edényeket, faragott csontokat, fémtárgyakat.

A falszorosban köröskörül 4–6 méter vastag, bokrokkal, fákkal benőtt törmelékréteget kellett eltávolítani. A külső várkapu tornyainak szintjéig, tehát a 14. század végi járósínt mélységéig hatolt le az ásatás, néhány helyen, így például a rondella előtt és a déli kaputoronynál pedig egészen a természesszikláig.

A régészeti munka a várfalakon belül a lehetőség szerinti teljes feltárássra törekedett. Eredménye, hogy napvilágra kerültek a vár évszázadok óta földben rejlő falai, építészeti részletei, gazdag leletanyaga, és ezzel lehetségessé vált az építéstörténeti korok szétválasztása, az elméleti rekonstrukció, később a tényleges helyreállítás.

A műemlék helyreállítás módszere Diósgyőrben a részleges helyreállítással egybekötött romkonzerválás. A restaurálás elsősorban az eredeti felületek maximális megtartására, az előkerült eredeti faragványok visszahelyezésére törekedett. A műszakilag szükséges kiegészítések, rekonstrukciók következetesen a műemlék anyagától elütő vasbetonból készültek.

1968-ra jutott el az egész diósgyőri kutató-helyreállító munka oda, hogy új gazdát kellett találni számára, ugyanis a területileg illetékes Herman Ottó Múzeum már 1963-ban lemondott a diósgyőri vár régészeti leleteinek befogadásáról, sőt az előző évtizedekben ide bekerült diósgyőri anyagot is felajánlotta; az 1968-ban – a Művelődési Minisztérium engedélyével Miskolc Város Tanácsa által – létrehozott Diósgyőri Vármúzeum részére, amely 1968. augusztus 20-án nyitotta meg kapuit a nagyközönség számára.

1968-ban a városi kezelésbe átadott vár helyreállítása zajlott, illetve a várbejárat előtt hatalmas tereprendezés történt: a huszárvár területének leválasztása az utca területéből... 1969–72-ig belső, múzeum-átalakítási munkák zajlottak, kiállításrendezés (tanulmányi raktárak).

1973-ban – váratlan lehetőségként – leletmentés jelleggel, a diósgyőri városközpont épület-beruházásának járulékos pénzéből sor került a vártól mintegy másfél kilométerre lévő, diósgyőr-majláti volt pálos kolostor, az egykori „Corpus Christi” kolostor kutatására. Ez a feltárás az egész diósgyőri vár építéstörténetében is váratlan, új lehetőséget, új szemléletet hozott.

A diósgyőr-majláti pálos kolostor kutatása 1973. április 26-tól május 31-ig tartott, bebizonyította a feltárás előtt összegyűjtött – a barokk kolostorra vonatkozó – adatok hitelességét és a gótikus kolostor létét, alaprajzi rendszerének néhány lényeges pontját.

A történeti forrásokból tudható volt, hogy állt itt a területen egy középkori pálos kolostor, amelyet Ákos nembeli Ernye fia István nádor építtetett 1304 körül, amelyet 1526-ban elpusztítottak. 1739–42-ig a sajóládi pálos kolostor filiájaként újjáalakították. Ezt a kolostort 1786-ban, a rend feloszlásakor ismét szétdúlták, a birtok a diósgyőri uradalom, majd az erdészet tulajdona lett, akik építve-bontva napjainkig használták.

A 18. századi barokk kolostorterület azonos az ásatás előtt ismert alaprajzokkal és kiterjedéssel.

A barokk rendház alatt fekszik a megközelítően azonos alaprajzú, szabályos típusú középkori rendház. A kutatás láthatóvá tette a rendház nyugati szárnyának falait, és a kápolna sokszögű, támpilléres, keletelt szentélyzáródását, valamint az északi oldalon a csontházat; a középkori rendház déli oldalán a két helyiségből álló bejáratú toldalékot, mellette újabb kori ciszternát; a középkori rendház keleti oldalán kb. két méter mélyen fekvő padozatán álló falakat és nyíláskeret köveket.

A rendháztól délre, 14 m távolságra, egységes alaprajzú középkori épület került elő. Az épület oldalfolyosóra fűzött három helyiségből és egy alárendelt térből állt. A középkori épület egy tőle keletre álló korábbi épület körvonalaihoz illeszkedik. Ugyancsak erőteljesebb falak jelentkeztek a templomtól délre, valamint az út mellett talált középkori épület keleti oldalán. Az egymástól 70 méterre lévő falak feltehetően összetartoztak és falvastagságukkal, toronyszerű tagolásukkal, támpillér alapozásukkal egy meg erősített építményre utalnak, amely sokkal korábbi, mint a kolostor.

A kutatás alapján feltételezhető, hogy a szabályos alaprajzi típusú középkori rendház építését megelőzően már állt a területen épület. Megkockáztatható az a feltevés, hogy az 1319. évi oklevélben említett „Erney Wyuar”, azaz Ernye-féle diósgyőri újvár építése előtt állt már a majláti szigeten egy erődített szálláshely, esetleg torony vagy curia, amelyre rá- és hozzáépült a pálosok kolostora.

IRODALOM

Czeglédy Ilona

- 1964 Jelentések és panaszos levelek a diósgyőri vár XVII. századi állapotáról. In: HOMÉvk. IV. 77–86.
- 1964 Előzetes jelentés a diósgyőri vár 1963. évi feltárásáról. In: AÉ 91. 229–237.
- 1966 Előzetes jelentés a diósgyőri vár 1964. évi feltárásáról. In: AÉ 93.
- 1966 Középkori csontmegmunkáló műhely a diósgyőri várban. In: HOMÉvk. VI. 227–237.
- 1975 Diósgyőr vára. In: Gerő László: Várépítészetünk. Budapest
- 1968 A diósgyőri vár 1629. évi inventáriuma. In: HOMÉvk. VII. 91–99.
- 1971 A diósgyőri vár. Budapest, Corvina Kiadó
- 1980 A diósgyőri vár feltárása. Budapest (Kandidátusi disszertáció kézírata)
- 1987 Diósgyőr Királyi vár. In: Tájak, korok, múzeumok Kiskönyvtára 2. Budapest (3. kiadás)
- 1988 A diósgyőri vár. Budapest, Akadémiai Kiadó

DIE AUFDECKUNG DER BURG ZU DIÓSGYŐR

Die Geschichte der Burg zu Diósgyőr als die eines Kunstdenkmals ist so alt wie die Geschichte des Denkmalschutzes in Ungarn. Schon Mitte des 19. Jahrhunderts wurde man auf die Ruine aufmerksam. Die ersten wissenschaftlichen Aufdeckungsarbeiten wurden 1934 in Angriff genommen, bis dann ab 1960 gleichzeitig mit der Aufdeckung der gesamten Burg auch eine Konzeption zu ihrer Wiederherstellung ausgearbeitet wurde. Das Jahr 1962 brachte dann einen Konzeptionswechsel sowohl für die Aufdeckungs- als auch für die Wiederherstellungsarbeiten. Im Jahre 1963 wurde die Innenburg archäologisch zu größtmöglichen Teilen freigelegt, so dass die Aufdeckungsarbeiten in allen Wohnflügeln des Burgpalastes mit seinen vier Ecktürmen sowie auf dem gesamten Gelände des Burghofes fortgesetzt werden konnten.

Der größte Teil der Grundmauern der in ihrem Grundriss unregelmäßig angelegten Burg, die älter als diejenige aus der Zeit von Lajos dem Großen war, kamen damals zum Vorschein. In der Gesamtlänge des westlichen Kellergeschosses, in bzw. unter der Mauer des südwestlich gelegenen Turmes, unter den Mauern des Südfügels des Palastes (bzw. unter der darauf errichteten südlichen Palastmauer) in den südlichen

Gemächern des Ostflügels erstreckte sich von hier aus die ursprüngliche Mauer am deutlichsten nach Nordwesten, wobei weitere Spuren der Mauer im Osten im Verlauf der Bauerbeiten für das jetzige Rondell verschwunden sein mögen, denn die Felsen fallen auch nach hier ab.

Im Jahre 1964 erfolgte die Aufdeckung der gesamten Außenburg und der Mauerengen. In der östlichen Mauerenge nach Norden hin kamen vor bzw. unter dem Rondell die Überreste des ursprünglichen Einganges zur Ernye-Burg zum Vorschein und es taten sich zwei Gelasse des (östlichen) Doppeltorturmes und die gesamte Konstruktion der äußeren Burgmauer auf. Hier gab es die Überreste einer kleinen zu den Tortürmen führenden Wendeltreppe sowie zwei dicke Mauern, die aus strategischen Gründen senkrecht auf die östliche innere Palastmauer wiesen. In der südlichen Mauerenge kam ebenfalls ein Doppeltorturm mit Wendeltreppen zum Vorschein. Des weiteren tat sich hier eine Mauer auf, die sich älter als die Außenmauer der Ernye-Burg und jünger als der äußere Burgmauergürtel erwies. Hier stießen wir auf die am komplexesten (in Abfallgruben) erhalten gebliebenen archäologischen Funde aus der Anjou-Zeit.

In der westlichen – schmaleren – Meuerenge kam ebenfalls ein Überrest der Außenmauer der Ernye-Burg ans Tageslicht, und zwar das Westliche Torturmpaar vor dem Schutzwerk, das in der Nordhälfte der Turmenge schon früher aufgedeckt worden war.

Im westlichen Winkel der nördlichen Mauerenge befanden sich eine geräumige Küche und ein Wirtschaftsgebäude, die sich über mehrere Stockwerke erstreckenden Überreste der mächtigen Kasematten mit sechs Schießständen.

Im Jahre 1965 bestand die Zielsetzung in der Aufdeckung der Burggräben.

Zwei Jahre später 1967 wurde eine den Gegebenheiten angemessene Forschung der Burggräben und der vor dem Westportal erahnten Vorburg, der späteren „Husarenburg“, betrieben.

Zusammenfassung: Im Verlauf der Aufdeckungsarbeiten wurden etwa 25 000 m Erdreich bewegt. Die Innen- und Außenburg wurde völlig aufgedeckt, doch in den Burggräben und in der Husarenburg kam es nur zu geringeren Forschungsarbeiten. Das Gelände des Blumengartens und des Jagdgartens wurde durch Begehung erschlossen. Im Verlauf von Ortsbesichtigungen sowie anhand von Angaben aus alten Fotografien und Landkarten tat sich hier die historische Topographie auf.

Im Palastinnern in der Mitte der Wohnflügel bzw. unter deren Grundpfeilern deckten wir die Grundreste der Steinburg aus dem 13. Jahrhundert auf. Eine aufsteigende Mauer war allein in einem Raum neben dem Südwestturm erhalten geblieben, wo diese schräge stützmauerartig errichtete Mauer auch zu besichtigen ist. Aus den der Ernye-Burg vorherschreitenden Periode sind einzig und allein kleinere Mauerreste erhalten geblieben. Die Mauer der Außenburg aus dem 13. Jahrhundert gelangte in der südlichen bzw. südöstlichen Mauerenge zum Vorschein. Durch die Aufschüttung zwischen den Felsen und der Burgmauer waren die Gebrauchsgegenstände des Palastes aus der Anjou-Zeit – wie Gefäße, geschnitzte Knochen und Metallgegenstände – vollständig erhalten geblieben.

In der Mauerenge musste eine 4–6 Meter starke, von Büschen und Bäumen bewachsene Schuttschicht entfernt werden. Die Grabungen drangen hier bis auf die Ebene der äußeren Burgtortürme, d.h., bis in die Tiefe der Gehwege vom Ende des 14. Jahrhunderts vor und stellenweise, so z.B. vor dem Rondell und am südlichen Torturm sogar bis zu den Felsen. Die archäologischen Arbeiten waren darauf bedacht, innerhalb der Burgmauern so viel wie nur möglich aufzudecken, was zum Ergebnis hatte, dass die

seit Jahrhunderten im Erdreich verborgenen Mauern der Burg, ihre architektonischen Details und ein reiches Fundmaterial ans Tageslicht gelangten. Somit konnten architekturhistorische Epochen voneinander unterschieden werden für eine theoretische Rekonstruktion und eine spätere tatsächliche Wiederherstellung.

Die Methode der Baudenkmalwiederherstellung in Diósgyőr stellt eine mit partieller Wiederherstellung verbundene Ruinenkonservierung dar.

Im Jahre 1973 ergab sich die unerwartete Möglichkeit, aus Geldern für Gebäudeinvestitionen im Stadtzentrum von Diósgyőr etwa anderthalb Kilometer von der Burg entfernt, mit der Erforschung des einstigen Paulinerklosters von Diósgyőr-Majlád, dem einstigen „Corpus Christi“ zu beginnen.

Von August 1968 bis Januar 1974 stellte das Burgmuseum Diósgyőr eine eigenständige Institution dar. Dann wurde es juristisch aufgelöst und dem Komitatsmuseum angeschlossen, wobei die rekonstruierte Burg als Ausstellungsort belassen wurde.

Ilona Czeglédy